

Kollane on tegelikult roheline

„Divide et impera“ dramaturgia jookseb ühtse vorstina, ilma eriliste tõusude ja mõõnadeta. Iga järgmine lugu tundub sama tähtis kui eelminegi.

KAJA KANN

Ekspeditsiooni ja Kanuti gildi saali „Divide et impera“, autor ja lavastaja Jarmo Reha, dramaturgid Aare Pilv ja Jarmo Reha, kunstnik Maarja Pabunen, helikunstnik Markus Robam, valgus- ja videokunstnik Aleksandr Mirson. Mängivad Jarmo Reha, Aare Pilv ja Pääru Oja. Esietendus 18. V Tallinnas Kopli 93.

Jarmo Reha „Divide et impera“ („Jaga ja valitse“) on väga hea lavastus. Kümnest inimesest, kellega pärast etenduse rääkinud olen, kiidab üheksa seda taevani, üks ajab huuled prunti ja protesteerib. See üks olen mina. Lubasin sellest lavastusest kirjutada ja nüüd vabandan tuhat korda, et olete sunnitud lugema just minu mõtteid Kopli rahvamajas kogetu kohta.

Tegemist on juba mitmenda korraga, kui lavastaja ja näitleja Jarmo Reha, helikunstnik Markus Robam ning dramaturg Aare Pilv koos lavastuse loovad. Mitmes intervjuus on Reha rõhutanud austust ja lugupidamist kaasteeliste vastu, öeldes, et kõige tähtsam on loomingu juures, et tegijad saavad sellest tööst midagi. Kujutan ette, et lavastaja tuleb ideedega, neid põrgatatakse ja siis hakkab dramaturg Pilv tekste moodustama. Läbi lavastuse on tekstimass valdav. Seda on palju, öeldakse igasuguseid asju. Iga asja puhul, mida öeldakse, on aga väga palju kaalul. Tühja loba lavastuses ei aeta. Kogutud ja loodud tekste lauldakse või röögitakse kõnepuldist, seletatakse otse publikule, loetakse vaikselt häälel justkui piiblilugusid lastele unejutuks. On ka akadeemilise loengu stiilis esitust, elutõdede jutustusi ning video vahendusel ja Pääru Oja esituses mõistujutte.

Oja on justkui krutskeid täis ahjualune, kes ilmub välja siis, kui olukord saalis vajab illustreerimist või edasiarendust. Siis ta tuleb, ajab pea paljaks, süütab lõkke ja Kafka raamatu, läidab tõrviku, kõnnib läbi tõrvikurongkäigu, lõpuks süütab Harjumäel sinimustvalge. Või siis ei süüta. Lipu põlemist me ei näe, ettevalmistust aga küll. Oja ülesandeks on jäetud tõdede pobisemine tolle kummalise inimmaailma tegelaste käitumiste ja olemiste kohta. Kõigepealt räägib ta mõistujutu kahest noorest ja ujuvast kalast, kes ei tea, mis on vesi. Seejärel seletab ära, mis on allegooria mõte. Mõte olevat selles, et ilmselgeid asju on raske näha, veel raskem nendest rääkida.

Ta ütleb, et ei loe moraali, et tema pole see vana tark kala, kes teab. Lõpuks kommenteerib mitte mõistulugu ennast, pigem põhjendab klišeede vajalikkust,

tuues kuuldavale veel ühe, öeldes, et haritud inimene pole mitte see, kes teab palju, vaid pigem too, kes on õppinud mõtlema. Ta ütleb, et kui mina, etenduse kuulaja, olen nagu tema, etenduse tegija, siis meile kummalegi ei meeldi kuulda neid klišeesisid. See on sageli solvav. Taas toob ta tegeliku tõe meie ette: me olevat ikkagi sellest lausest valesti aru saanud. Päriselt olevat mõtlemise tähenduslik osa valik, millest üldse mõelda, mitte mõtlemise osavus. Sellist skeemi, et esitatakse üks tõde, seejärel see kohe tühistatakse ja pakutakse tõena välja midagi muud, on lavastuses palju.

Need on hetked, kus mul jookseb juhe kokku. Vaataja peale laotatakse järjepanu kuulsaid ja filosoofiliselt sügavaid ütlemisi. Öeldes, et see pole moraalilugemine, loetakse moraal. Mõtete virvarr jõuab minuni umbes nii: „Kui taevas on sinine, siis on ta punane ja eriti hea on kollane taevas, mida me tõesti ei märka, aga peaksime märkama, sest kollane on tegelikult roheline, mis on olemuselt valge, ent see pole tähenduse poolest palju erinevam mustast ...“ Iga väide on tugev ega kuulu vastuvaidlemisele.

Teatritegijatel on õigus: igaüks publiku seast teeb ka teatrit vaadates valiku. Miski jääb mulle rohkem kõrva ja miskist libisen üle, ei pane tähelegi. Teadlikult ma seda teha ei suuda, sest tekstid ja pildid vahetuvad lavastuses kiiresti. Pigem peatub mu pilk tuttavalt ja harjumuspärasel. Iga vaataja elukogemus, väärtused ja põhimõtted moodustavad kokku terviku, mitte lavastuse dramaturgia. „Divide et impera“ dramaturgia jookseb ühtse vorstina, ilma eriliste tõusude ja mõõnadeta. Iga järgmine lugu tundub sama tähtis kui eelminegi.

Kui loen paksu filosoofilist raamatut, kulub mul palju aega arusaamiseks, kes täpselt mida väidab ja milleks, et kas kolmas väide püstitatakse ainult selleks, et see hiljem ümber lükata, või arvab too mees tõesti, et asjad on nii. Ja siis, kusagil 145. leheküljel on sama asja kohta hoopis vastupidine väide. Sama tunne on mul ka lavastust „Divide et impera“ kuulates. Mingisugust mõtete hierarhiat või loogilist argumentide üksteisele järgnevust ma ei taju. Ilmselt ei olegi see tegijate taotlus.

Minu valikuna jääb kummitama kirjeldus poeskäigust, tollestsamast pikast, Oja video kaudu esitatud jutust. Kergem on kuulata, kui näitleja oma kohaloluga gaasi põhja ei vajuta. Näitleja ei räägi endast, vaid teisest isikust. Ta ütleb, et sa lähed poodi. Tipptund. Ka poes on tipptund. Seal on vastik. Valgus on vastik. Muusika ajab oksele. Kassad on kinni. Järjekorrad venivad. Kassapidaja on nõme. See kõik on ebaõiglane.

Sellise näite toob lavastus kirjeldamaks argipäeva rutiini. Lohutuseks pakutakse välja olukorda päästev valikuvõimalus. Ent enne veel kirjeldatakse minu sisemonoloogit. Just minu oma, sest tegelane, kes seda räägib, ei tunne sama. Tema on teadlik. Mina olen see loll, kes poes iga pisiasja peale vihastab. Mina olen see, kes näeb teist inimest tüütu ja vastikuna. Mina tunnen, et minu suhtes ollakse ebaõiglaselt. Nüüd hakkab sisenema monoloogi mina- ja meievorm, aga ka see on

tingivas kõneviisis. Kui ma mõtlen nii – ja paljud meist nii mõtlevad –, ütleb Oja. Kui on nii, siis on nii, on puhas tõeteooria võte. Mina kuulengi seda teoreetilise konstruktsioonina. Tegelikult Oja nii ei tunne, ta lihtsalt asetab end minu vastikute tunnete sisse.

Rääkides valikutest, räägib ta juba endast, minavormis. Temal on valik. Temal on valik mõelda hoolivalt, et äkki too maasturiga sõitev mees on varem sattunud autoõnnetusse ja nüüd kardab. Tal on valik mõelda, et kõik teised inimesed on sama õnnetud kui tema. Lõpplahenduse saagale pakub lavastus taas sinavormis. Kui sa suudad õppida kontrollima olukordi, siis koged neid pühana. Lausa armastusega. Ja kohe otsa, et too jutt ei pruugi olla tõsi. Argumentide konstruktsioon kukub kokku. Järgneb pikk jutt religioonist, mida ma enam ei kuule, sest tegin valiku ja koondasin tähelepanu poeskäigule.

Ilmselt hakkab lavastuse teksti ja mõtte vastu protestima just nende vormide pärast. Olen solvunud, et miks mina see loll olen ja miks tema nii tark. Vaatamata sellele, et ta ütles, et ei ole siin see tark. Miks tegijad arvavad, et mina ei suuda valida ja nemad suudavad? Lõppude lõpuks ei ole ma nõus ka sellega, et see, kuidas mõeldakse või asju esitatakse, ei ole oluline. Kõik see, kuidas laval teksti esitatakse, muudab mu suhtumist esitatusse. Kui see kõik ei pruugi olla tõsi, siis miks näitleja sugestiivsel toonil minuga üldse räägib.

Enne teatrisse tulekut käisin tõesti poes. Asi ei olnud üldse nii hull, kui lavastuses kirjeldatakse. Aianduspoed on kevaditi kaunid, tärkavat uut elu täis. Kliendid valivad juba õitsele puhkenud lilli ootusärevusega, kujutades ette, kui kauniks saab nende kodu. Kassajärjekorrad on küll pikad, aga seal on ka põnev piiluda teiste ostukorvi ja arvata, millises kodus selle omanik elab.

Meesterahvas minu ees ostis kaheksa potitaime. Poel polnud kahjuks pakkuda kastikest, kuhu need nüüd sättida, et taimed turvaliselt autosse toimetada. Seisis seal kassas ja oli hädas. Kui onu nägi minu kodust kaasa võetud sinist kastikest, ütles ta muiates, et on alati arvanud, et naised on targemad kui mehed, neil lihtsalt on ettenägemist ja taiplikkust sellistes asjades. See tegi tuju heaks. Too mees ei mõelnud, et kassapidaja on süüdi, pigem muigas oma saamatuse üle ja tunnustas teiste taiplikkust. Seda, et lavastus puudutas mind isiklikult, peab pidama siiski õnnestumiseks, aga mulle lihtsalt ei meeldinud, mida ma kuulsin. Minu elukogemusega see kokku ei lähe.

Ja ikkagi peab rääkima esteetilistest valikutest, mis tekitasid mõju. Kogu ruum oli külm, hämar ja veidi õudne – depressiivne kogunemispaik. Üks suur ja mõjuv tegur läbi lavastuse on tuli. Elav tuli teatris on juba pikemat aega taunitud. Teatrimajades töötavad tuletõrjesüsteemid perfektselt, seal tulega ei mängita. Kopli rahvamaja ei ole teatrimaja, pigem lagunev ja röske mahajäetud ning ohtlik paik. Pääru Oja iseenda süütamist näeme me videost, aga Jarmo Reha süütab lõkke ka laval, viimaseks jagab Aare Pilv kõigile vaatajatele tikud kätte. Sõnum ei jõua taas minuni.

Kas nüüd oleks hea kõik koos end põlema panna või on parem tikud tasku poetada ja hiljem kodus üksi enda ego põletada?

Varem öeldi lavastuses, et inimlik puudutus on nagu tuli, mis soojendab ja valgustab, aga ka hävitab. Ja kohe otsa, et tegelikult on tuli ainult puhas reaktsioon kahe materia vahel. Sisuliselt ei ole siis ka inimlik puudutus miskit muud kui reaktsioon kahe aine vahel. Teatrikunsti kaudu aga sisendati vaatajatesse hirmu. Juhiti mõtted sellele, et kui nüüd üks kardina ots tuuleiilis veidigi liikuma hakkab, siis põleme kõik koos siia majja sisse. Taas üks näide vastuolust: kinnitatakse, et tuli on hea, aga tegevuse ja stiili kaudu öeldakse hoopis, et tuli on halb. No ja pärast kahte tundi külmas saalis ühe koha peal istumist on liigesed külmast nii jäigaks jäänud, et tahaks väga seda soojendavat lõket enda lähedale.

Nüüd, kirjutamise ajal lavastuse erilaadseid sõnumeid meenutades, hakkab pilt kokku klappima. Teater on oma olemuselt inimlik puudutus, reaktsioon vaataja ja tegija vahel, täpselt nagu tuli. Aga teater ei ole puhas, see reaktsioon ei ole puhas. Mina ei ole materia ja seda pole ka lavastaja Reha. Me mõlemad oleme inimesed. Püüdes lavalt pakutud teooriat siiski rakendada, peaksin kohtumisel vastiku kassapidajaga mõtlema temast teistmoodi, ikka selleks, et tekiks too müstiline ühtsus, mis seob kõike ja kõiki.

Järelikult ei ole „Divide et impera“ loodud minu kiusamiseks, mis sest, et selline mulje mul jäi. Vale mõtlemine. Äkki on tegijatel endil väga paha olla? Äkki on neil eile keegi väga lähedane surnud või vajanud pikaajalist hooldust? Tegelased on vastikud ja saal on külm, aga mitte minu pärast, neil seal laval on ja ilmselt oli ka prooviperioodil veel raskem. Mina ei ole maailma keskpunkt, nemad võivad olla veel tüdinumad kui mina seal saalis.